

СЕКЦІЯ 4 ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ФАХОВА ПІДГОТОВКА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

PROFESSIONAL TRAINING OF A PRACTICAL PSYCHOLOGIST AS A COMPONENT OF HIS PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Стаття присвячена актуальній проблемі фахової підготовки практичного психолога та враховує основні наукові здобутки психодинамічної парадигми, володіння методологічними аспектами якої ефективно впливає на удосконалення системи та прийомів у контексті навчання вище окреслених спеціалістів. У статті розкрито методологічні основи розвитку умінь практичного психолога в процесі його фахової підготовки. Звернено увагу на необхідність врахування динамічної природи становлення особистості, що має бути відправною точкою у розумінні та пізнанні специфіки професійного становлення. Представлений матеріал підкреслює важливість врахування у фаховій підготовці психолога можливостей прояву індивідуальних бар'єрів особистісної психокорекції та соціально-перцептивних викривлень. Останні виникають у процесі самопізнання у психокорекції практики, а робота над ними обумовлює розширення горизонту перспектив опанування прикладними аспектами професійної діяльності. У статті охарактеризовані основні етапи набуття професіоналізму психологом. Окремий акцент здійснений на доцільності групового процесу АСПП, що дозволяє удосконалити достатньо специфічні уміння та навички практичного психолога. Мова йде про розвиток здатності до: критичного розуміння та сприйняття зворотного зв'язку від інших учасників психокорекційної групи; адаптація до умов невизначеності і спонтанності; розвитку творчої поведінки, позбавленої шаблонності чи стереотипності; прийняття себе та інших без оцінних суджень. У представленій роботі чітко виокремлені результати проходження груп АСПП, що сприяють розвитку рефлексивного інтелекту. Окреслені універсальні закони психіки суб'єкта, які необхідно врахувати у професійній підготовці та важливість розуміння майбутнім фахівцем функційних особливостей свідомої та несвідомої сфер психіки у їх взаємозв'язках і суперечливій єдності. Представлено більш конкретні рекомендації практичним психологам в процесі їх фахової підготовки.

Ключові слова: практичний психолог, фахова підготовка, активне соціально-психологічне пізнання, бар'єри особистісної психокорекції, етапи набуття професіоналізму психологом.

The article is devoted to the topical problem of professional training of a practical psychologist and takes into account the main scientific achievements of the psychodynamic paradigm, the possession of methodological aspects of which effectively influences the improvement of the system and techniques in the context of training. The methodological bases of development of skills of the practical psychologist in the course of his professional preparation are opened in the article. Attention is drawn to the need to take into account the dynamic nature of personality development, which should be the starting point in understanding and understanding the specifics of professional development. The presented material emphasizes the importance of taking into account in the professional training of psychologists the possibilities of individual barriers to personal psychocorrection and socio-perceptual distortions. The latter arise in the process of self-knowledge in psychocorrection practice, and work on them leads to expanding the horizons of prospects for mastering the applied aspects of professional activity. The article describes the main stages of professionalism by a psychologist. Particular emphasis is placed on the feasibility of the group process of ASPP, which allows to improve the rather specific skills and abilities of a practical psychologist. It is about developing the ability to: critically understand and perceive feedback from other members of the psychocorrectional group; adaptation to conditions of uncertainty and spontaneity; development of creative behavior, devoid of stereotypes or stereotypes; acceptance of oneself and others without evaluative judgments. In the presented work the results of passing of groups of ASPP promoting development of reflexive intelligence are accurately allocated. The universal laws of the subject's psyche are outlined, which must be taken into account in professional training and the importance of understanding the future specialist of the functional features of the conscious and unconscious spheres of the psyche in their relationships and contradictory unity. More specific recommendations to practical psychologists in the process of their professional training are presented.

Key words: practical psychologist, professional preparation and active social and psychological knowledge, personal barriers correction, professional psychologist stages of acquisition.

УДК 159.964
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.7>

Драгола Л.В.

к. психол. н.,
старший викладач кафедри психології,
глибинної корекції та реабілітації
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Сіденко Ю.О.

к. психол. н.,
старший викладач кафедри психології,
глибинної корекції та реабілітації
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. Проблема фахової підготовки практичного психолога як складової його професійного розвитку потребує дослідження динаміки професійного становлення особистості. Аналіз

робіт, присвячених професійному становленню особистості, засвідчив окремі розбіжності в концепціях даного напрямку. В науковій літературі спостерігається виокремлення різних етапів професійного

розвитку, як і відмінності у визначенні його змісту.

Мета статті – дослідити методологічні основи розвитку умінь практичного психолога в процесі його фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження динаміки професійного становлення особистості передбачає установлення основних фаз (етапів, стадій), виявлення їх послідовності, закономірностей переходу однієї фази в іншу і вивчення загальних умов, що забезпечують професійний розвиток особистості майбутнього фахівця галузі практичної психології. Дослідники, зосереджуючись на окремих аспектах становлення професіонала, акцентують увагу або на проблемі динаміки професійного розвитку (процесуальний підхід), або ж на аналізі особистісних властивостей професіонала (структурний підхід). Професійно важливі якості виділяються в залежності від їх значущості, універсальності для багатьох видів (або окремого виду) професійної діяльності.

Професіоналізм практичних психологів визначається не лише рівнем здобутих теоретичних знань, а й ступенем їхньої особистісної відкоректованості, яка слугує передумовою розвитку інструментально-методичного рівня практичної роботи майбутнього практичного психолога. Важливим аспектом підготовки фахівця в галузі практичної психології є розвиток його особистісних характеристик, що забезпечується в процесі глибинно-психологічної корекції, яка введена в програму психологічних факультетів та санкціонована галузевим стандартом знань. Вказані програми нами доповнені розділом, що презентує сутність метафоризації (опосередкованості, контекстності) глибинного пізнання цілісної психіки.

Як зауважують сучасні українські дослідники Г. О. Балл, О. Ф. Бондаренко [1–3], Л. Ф. Бурлачук [4], С. Д. Максименко [6], В. Г. Панок [7; 8], В. А. Семиченко [9; 10], В. О. Татенко [11], Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева [12–14], Т. С. Яценко [15–18] та ін., необхідні значні зміни в системі освіти, які спрямовані на підготовку практичних психологів із метою формування необхідних особистісних та професійних якостей фахівця. У розв'язанні даної проблеми важливим та специфічним моментом є розробка методів і прийомів безпосередньої роботи психолога з людиною. Останнє передбачає розвиток здібностей самокорекції практичних психологів: усвідомлення та подолання внутрішніх конфліктів і бар'єрів; вироблення вмінь застосовувати набуті знання в практичній роботі.

В особистісній корекції майбутнього практичного психолога передбачаються зміни на загальному структурно-функційному рівні, що викликані соціально-перцептивними викривленнями, які обумовлені системою психологічних захистів. Бар'єри психокорекції пов'язані як із процесом самопізнання у психокорекційній групі, так і з особистісними труднощами практичного психолога. Можна припустити, що труднощі психокорекції практичного психолога спричинені об'єктивними розбіжностями в теоретичній (академічній) і практичній підготовці, а також невизначеністю кінцевої мети психокорекції для кожного конкретного суб'єкта, що й створює перешкоду на шляху самореалізації.

Психолог-початківець набуває досвіду власної психокорекційної практики, що обумовлює його самоаналіз поведінки, та здатність реконструювати деструктивні тенденції поведінки в контексті професійних вимог професії. Можна визначити такі етапи набуття професіоналізму психологом, зокрема:

– *1 етап* – проходження особистісної психокорекції з метою нівелювання внутрішньої суперечності;

– *2 етап* – «привласнення» (асимілювання) учасником інструментарію групових психокорекційних занять та аналіз того, якою мірою його особистісні проблеми заважають взаємодії з іншими людьми, що порушує оптимальність професійної діяльності;

– *3 етап* – супервізія як спосіб професійного вдосконалення, за якої взаємодія психолога з протагоністом відбувається в умовах її спостереження з боку більш кваліфікованого фахівця. Груповий процес АСПП відкриває перспективи апробації професійних можливостей майбутніми психологами, без деструктивних наслідків для респондента.

Існують бар'єри особистісної психокорекції та бар'єри опанування психологом-початківцем професії: бар'єри самопрезентації в групі і складність управління груповим процесом для початківця. Іншими словами, можна виділити труднощі, що переживає учасник психокорекційної групи та її ведучий, складність місії якого полягає в тому, що йому необхідно поєднувати ці дві ролі – бути учасником і керівником.

У груповому процесі можуть бути наступні бар'єри: пов'язані з переживанням почуття власної меншовартості, що спричиняє невпевненість у собі, пасивність; труднощі самого психокорекційного процесу, що породжується умовними цінностями (упереджене ставлення до інших

людей, недовіра, закритість); неусвідомлювана конкуренція з керівником групи; небажання підкріпити успіх керівника групи та методи психокорекційної роботи із-за інших професійних позицій.

У груповій роботі існують бар'єри особистісної корекції майбутнього практичного психолога, зокрема: не підкріплення в групі хибних очікувань його ідеалізованого «Я»; бажання уникнути негативної зворотної інформації, що «зашумляє» прийняття зворотного зв'язку; внутрішня тривога і неспокій через ситуацію невизначеності форм поведінки та вимог її спонтанності; відсутність алгоритмів поведінки і чітко окресленої мети; відсутність навичок ймовірного прогнозування, як і здатності прийняття себе та інших людей такими, які вони є. Вищевказані бар'єри можуть знижувати мотивацію особистісної корекції, як і можливості психологічної корекції.

Для опанування структурно-інструментарними аспектами АСПП важливо майбутньому практичному психологу безпосередньо пройти курс глибинної психокорекції з метою нівелювання внутрішніх, стабілізованих суперечностей, що деструктують поведінку. На відміну від класичної психології, з її орієнтацією на стандартні знання, які теж потрібні, як складова оптимальної професійної підготовки практичного психолога – проходження ж курсу психокорекції за методом АСПП сприяє розвитку рефлексивних знань, здібностей сензитивності, здатності до емпатії, та вирогідного прогнозування (розвиток інтуїції). Володіння психодинамічною методологією (в єдності теорії і відповідних їй методів) дозволяє психологу діяти професійно з орієнтацією на інтереси респондента, що потребує вбудови у внутрішню логіку, яка виявляється в його спонтанній невимушеній активності. Важливим етапом є узагальнююча інтерпретація поведінкового матеріалу респондента, що охоплює всю його сукупність із орієнтацією на виявлення логічної впорядкованості. Як показують дослідження, ця логічна впорядкованість презентована на двох рівнях: свідомого і несвідомого. Ці дві логіки (логіка свідомого та «інша логіка» – логіка несвідомого) є асиметричними і задані вони різними цінностями, відповідно: просоціальними та глибинними (інфантильними) [5].

Результатом АСПП є отримання рефлексивних знань, що базуються на споглядальному матеріалі, який потребує його аналізу, що сприяє розвитку рефлексивного інтелекту. Розвиток рефлексивного інтелекту дозволяє адекватно сприймати діагностико-корекційну ситуацію і процес взаємодії

з оточуючими людьми. У ведучого групи АСПП є здатність задавати продуктивну динаміку діалогної взаємодії з респондентом у відповідності із законами позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта.

З огляду на природу цілісної психіки, яка існує в єдності сфер свідомого і несвідомого, як і в їх автономії, – глибинне пізнання слідує принципу додатковості, що виражається в контекстності і опосередкованості засобів пізнання. Останньому й сприяє метафоричність глибинного пізнання, яке забезпечує переносність значення матеріалізованих репрезентантів (малюнок, ліпка, іграшки і т. п.), та розкриття внутрішніх смислів невимушеної спонтанної активності суб'єкта, яка суперечить його свідомим намірам. Це ґрунтується, як стверджує Т. С. Яценко, на здатності психіки до перекодування внутрішніх, латентних смислів в матеріалізовані форми індивідуалізованої репрезентації психічного із збереженням інформаційних еквівалентів. Саме інваріантність, ітеративність поведінкового матеріалу вказує на глибинні чинники, що задають спонтанну активність. Метод АСПП, з огляду на природу глибинного пізнання, яке враховує цілісність психічного, ґрунтується на опосередкованих прийомах, зокрема: психоаналіз комплексу тематичних малюнків і матеріалізованій самопрезентації, в основі яких лежить метафоризація усього процесу глибинного пізнання. Представимо більш конкретні рекомендації практичним психологам, виходячи з результатів даного дослідження.

Результати даного дослідження дозволяють визначити рекомендації практичним психологам щодо характерних особливостей забезпечення метафоричності системи глибинного пізнання психічного, з метою його оптимізації.

Перш за все, це виражається в тому, що зміст дослідження поглиблює розуміння особливостей використання засобів метафоризації процесу глибинного пізнання психічного у діагностико-корекційному процесі АСПП підготовки майбутнього практичного психолога.

Для ефективності роботи практичного психолога важливо враховувати специфіку процесу глибинної корекції, яка спирається на знання законів свідомого і несвідомого, та розуміння взаємозв'язків між вказаними двома сферами психіки.

Практичному психологу важливо володіти не лише психодинамічною теорією, а й навичками практичної роботи, що передбачає наявність розвинутої інтуїції, емоційної сензитивності, прогностичності

рефлексивного мислення і соціально-перцептивного інтелекту та ін.

З огляду на сказане, вкрай важливим для практичного психолога є проходження психокорекції з метою глибинного пізнання сутності власних особистісних проблем, тобто внутрішніх суперечностей, що зумовлюють деструкції (регресію) поведінки. В процесі психокорекції відбувається розширення можливостей самопізнання, самоусвідомлення глибинних детермінант, що породжують дезадаптивні аспекти психіки. Здійснення самоаналізу відбувається як у актуальній ситуації групової взаємодії, так і ретроспективно у після груповий період. Розвивається здатність «бути в ситуації і бути над нею», як і вміння «перетворити себе на об'єкт дослідження»; набуває розвитку емпатія та професійна інтуїція, а також мотивація глибинного розуміння власного внутрішнього світу та інших людей; особистісні якості, важливі для ефективного здійснення професійної діяльності, такі як: тактовність, толерантність, гуманність, терпимість, наполегливість, сміливість, послідовність, здатність до самостійного прийняття рішень. Засадничими є розвиток умінь, зокрема: прийняття іншої людини такою якою вона є, щирість у взаєминах, відкритість для нового досвіду, відсутність у сіплкуванні критики, безоцінності суджень, нівелювання викривлень соціально-перцептивної реальності.

Володіння методологічними основами психодинамічної парадигми відкриває перспективи знання взаємозв'язків групової динаміки (в напрямку інтеграції) та особистісних змін учасників навчання, що виражаються в позитивній дезінтеграції і вторинній інтеграції психіки на більш високому рівні розвитку. Підтримання оптимальної динаміки цих двох процесів можливе лише за умов забезпечення інструментально-групових аспектів.

Психодинамічна теорія не лише розкриває функційні особливості несвідомого, а й основи архетипної візуалізації латентних рівнів психіки при активній задіяності механізмів символізації неусвідомлюваного змісту. Важливо також розуміння феноменів витіснення і фіксації травмівного досвіду, сліди якого задані значущістю і силою емоційного переживання, що впливає на формування системи психологічних захистів. Метафоризація глибинного пізнання передбачає розуміння професіоналом-психологом наступного: злиття метафори з архетипом і механізмами символізації, які сприяють передачі у матеріалізованих формах прихованих змістів. При цьому важливим є розуміння метафорично-образних

презентантів як необхідних провідників, посередників між глибинними параметрами психіки суб'єкта і свідомими.

У процесі АСПП важливим є розвиток в учасників групового процесу здатності до спонтанної творчості, інтуїції, сенситивності, вміння адекватно відчувати людину, розуміння ситуації взаємодії «тут і зараз». Необхідною передумовою є тренування професійної пам'яті; діагностичної уважності до конкретних виявів активності учасників групи; здатності до децентрації уваги; утримання в полі зору як групових, так і індивідуально-особистісних аспектів АСПП. Особливо важливим моментом в АСПП є розвиток навичок спостереження, з наступним аналізом смислової сутності і неповторності феномену психічного, уміння встановлювати логічно-асоціативні зв'язки між окремими символами психомалюнків і вербальним матеріалом, які в процесі інтерпретації набувають рівнозначності.

Професіонал повинен володіти основами процесуальної діагностики, що сприяє «оживленню» образно-метафоричного матеріалу, який потребує діалогічної взаємодії психолога з респондентом, в процесі якої поведінково об'єктивується внутрішній порядок усистематизування психічного.

Підсумовуючи, зазначимо, що використання метафоричності у системі глибинного пізнання психічного майбутнім практичним психологом є важливою складовою його професійної підготовки і передбачає його власну особистісну відкорегованість, як і володіння методологією психодинамічної теорії, що спирається на розуміння функційних особливостей свідомої та несвідомої сфер психіки у їх взаємозв'язках і суперечливій єдності, володіння інструментально-методичними вміннями плинної роботи із респондентом з актуалізацією спонтанної його активності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика. *Московский психотерапевтический журнал*. 1993. № 1. С. 63–76.
2. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: навч. посібник. Харків : Фоліо, 1996. 238 с. (Програма «Трансформація гуманітарної освіти в Україні»).
3. Бондаренко А. Ф. Социальная психотерапия личности. К. : КГПИИЯ, 1991. 189 с.
4. Бурлачук Л. Ф. Психотерапия : учебник для вузов. 3-е издание. СПб. : Питер, 2009. 496 с.
5. Драгола Л. В. Метафоричність у системі глибинного пізнання психічного майбутнім практичним психологом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 / «Вікова та педагогічна психологія». Харків, 2013. 18 с.

6. Максименко С. Д. Генезис существования личности. К. : Издательство ООО КММ, 2006. 240 с.
7. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 4. С. 5–7; № 5. С. 4–6.
8. Панок В. Г., Уманець Л. І. Особистість практикуючого психолога. Психотерапевтична ситуація. Основи практичної психології : підручник. К. : Либідь, 1999. 428 с.
9. Семиченко В. А. Элементы системного подхода в профессиональной подготовке будущих психологов. *Актуальные проблемы психологической службы: теория и практика*. Одесса, 1992. С. 97–99.
10. Семиченко В. А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу : навч.-метод. посібник. Хмельницький : ХДПІ, 2001. 255 с.
11. Татенко В. А. Психология в субъективном измерении. К. : Издательский центр «Просвита», 1996. 403 с.
12. Чепелева Н. В. Внутрішні смислові конфлікти як фактор становлення професійної компетентності майбутніх практичних психологів. *Зб. доповідей наук.-практ. конф. «Конфлікти в педагогічних системах»*. Вінниця, 1997. С. 320–322.
13. Чепелева Н. В. Личностная подготовка психолога в условиях вуза. *Психолого-педагогические основы личностно-ориентированного образования* : сб. научн. трудов. Ялта : Артек, ГИА, 2001. С. 34–41.
14. Чепелева Н. В. Формування професійної культури майбутніх практичних психологів. *Методи підготовки фахівців до професійного спілкування*. Черкаси, 1997. Кн. 1. С. 34–42.
15. Яценко Т. С. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика : учеб. пособие. Хмельницкий : НАПВУ; М. : СИП РИА, 2002. 792 с.
16. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися. К. : Освіта, 1993. 208 с.
17. Яценко Т. С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога-практика : навч. посіб.. К. : Вища школа, 2008. 342 с.
18. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. К. : Вища школа, 2004. 679 с.